

УДК 351.862.4(477)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.54.34>

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Алла Рубан, Віра Дем'яненко, Тетяна Прядко

*Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
факультет гуманітарної освіти і соціальних технологій, кафедра політології
вул. Сухомлинського, 30, 08401, м. Переяслав, Україна*

У статті розглядається зростаючий вплив процесів глобалізації на безпеку держави в епоху інформатизації, технологізації усіх сфер життя суспільства. Глобалізація охоплює не тільки економічну, продовольчу, екологічну, а й національну безпеку як сукупність всіх видів безпеки, у тому числі й інформаційну, військову. Основу національної безпеки становлять фізичне виживання суспільства, збереження суверенітету і територіальної цілісності країни, високий рівень внутрішньої ефективності і зовнішньополітичної дієздатності держави перед зовнішніми (глобальними і воєнними) загрозами, забезпечення умов для якісного розвитку людського капіталу.

Зауважується, що провідною суперечністю глобалізаційних процесів є протистояння між глобальними потребами світового економічного і політичного розвитку та прагненнями національних держав до збереження власної ідентичності і суверенності. Це протистояння розкривається у боротьбі між необхідністю включення у глобальні процеси і бажанням зберегти національну самобутність, що вимагає уваги до питань взаємодії та співпраці між країнами і глобальними акторами для забезпечення стабільності та безпеки на державному, регіональному, міжнародному рівнях.

Особлива увага звертається на вплив глобальних чинників на національну безпеку України в умовах російсько-української війни. Доводиться, що в епоху, коли світ одночасно організовується і хаотизується, глобалізується і локалізується, об'єднується і розділяється, співробітничас і воює, для Української держави створення системи національної безпеки, що адекватно реагує на масштаби і значення глобалізаційних загроз та викликів, є одним з найважливіших пріоритетів. Це не лише гарантує її виживання та розвиток у світі глобалізації, а й забезпечує її відповідальну участь у міжнародних процесах. Важливо, що національний рівень безпеки передбачає посилення внутрішнього потенціалу (військово-оборонного, економічного, технологічно-інноваційного, гуманітарного тощо) для протидії глобальним і регіональним викликам та загрозам.

Ключові слова: глобалізація, національна безпека, національна ідентичність, міжнародні організації, гуманітарна політика, Україна.

Актуальність. Сучасний етап розвитку людської цивілізації визначений глибокими процесами глобалізації, які охопили практично всі країни світу і визначають головні тенденції світової економіки та політики. Глобалізаційні процеси, зменшуючи відстані і відкриваючи кордони, призвели до посилення взаємозалежності держав, націй, регіонів.

Однак це не призвело до зменшення напруги, протистоянь, а навпаки, створило нові виклики та загрози. Глобалізація стала ще одним джерелом вразливості. Поширення міжнародного тероризму, торгівельні війни, нелегальна міграція, наркотичний бізнес, активізація міжнародної організованої злочинності, російсько-українська війна, загострення воєнних конфліктів на Близькому Сході та протистояння в інших регіонах – це лише деякі з проблем, які явно проявилися в останні десятиліття. Набагато глибшими і потенційно гострішими стали питання, пов'язані з політикою національної ідентичності, державного суверенітету. Ці негативні чинники суттєво впливають на національну безпеку кожної

країни. Для України, як держави, яка переживає етап свого політичного націтворення і прагне стати суб'єктом світового співтовариства проблеми, викликані глобалізацією, несуть реальну загрозу втрати суверенітету. Динаміка суперечливих процесів, викликаних глобалізацією, потребує постійного наукового аналізу, теоретичного осмислення задля прогнозування основних тенденцій розвитку цивілізації загалом і формування політики держав та міжнародних організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впливу глобалізації на стан національної безпеки держави дійсно знаходиться у фокусі уваги багатьох дослідників. Це відображається у наукових доробках представників різних наукових напрямків: цивілізаційного, геополітичного, гео економічного, транзитивного тощо. Дослідження викликів та загроз на різних рівнях – глобальному, регіональному та національному – перебували у полі зору Г. Кісінджера, С. Гантінгтон, Ф. Фукуяма та ін.

Політичні проблеми міжнародної та національної безпеки у контексті глобалізації представлені у працях З. Баумана, Т. Блудова, А. Гальчинського, В. Горбуліна, Є. Каменського, В. Кременя, В. Крутова та ін.

Питання включення України у глобалізаційні та регіоналізаційні процеси розглядалися у працях Т. Блудової, І. Бурковського, О. Власюка, Є. Каменського, В. Кременя, Н. Михальченка та ін.

Мета роботи – розглянути основні аспекти впливу глобалізаційних процесів на стан національної безпеки України, зокрема в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальне визначення глобалізації серед дослідників не викликає значних розбіжностей. Усі вони акцентують увагу на таких її рисах як інтенсивне формування глобальної економіки, технологічний прорив у галузі виробництва, транспорту, інформатизація, створення глобальних комунікацій. Внаслідок цих масштабних змін відбуваються і відповідні суспільні зрушення та соціально-політичні процеси, що у сукупності дозволяє говорити про нову добу розвитку людської цивілізації в цілому.

Зміни, що відбуваються в результаті глобалізації, перш за все полягають у взаємному зближенні та скороченні відстаней, що призводить до швидкого зростання зв'язків, контактів та обмінів. Це призводить до збільшення залежності суспільств майже в усіх сферах їх життя. Однією з характерних ознак глобалізації є прискорення науково-технічного прогресу, розвиток засобів масової інформації, зв'язку та транспорту. Й. Ямамото пропонує розглядати глобалізацію як процес, за якого змінюється роль кордонів та збільшується взаємозалежність країн. Лібералізація обмінів призводить до підриву можливості держави контролювати свої кордони. Також набувають поширення процеси універсалізації, за якої такі цінності як гуманність та гуманізм, глобально розповсюджуються, та вестернізації, за якої аспекти західноєвропейського модернізму, такі як капіталізм та раціоналізм, поширюються на весь світ [11].

За поглядом Т. Фрідмана [8, с. 46–48], глобалізація змушує уряди, приватні компанії і людей в усіх країнах світу діяти відповідно до принципів вільного ринку, щоб уникнути загибелі у самоізоляції. Основну роль у розвитку глобалізації відводять світовим фінансовим центрам, які переміщують міжнародний капітал по різних напрямках і змушують усіх учасників ринку діяти узгоджено. Цей підхід розглядає глобалізацію як процес, що відкриває нові можливості для співпраці та спільного розвитку, але водночас ставить перед учасниками ринку вимогу адаптуватися до змін і конкурувати на світовому рівні.

Експерти з міжнародних відносин звертають увагу на те, що в міжнародних відносинах стає актуальним питання співвідношення між національними інтересами держав та загальносвітовими потребами. Вони висловлюють занепокоєння щодо того, що традиційні межі та національні обмеження можуть обмежити здатність світової системи ефективно реагувати на глобальні виклики. Таким чином, глобалізація ставить перед міжнародним співтовариством завдання вирішення дилеми між захистом національних інтересів та сприянням глобальному співробітництву та взаємодії. Вирішення цієї дилеми потребує розробки нових стратегій та механізмів, що враховують як національні, так і загальні міжнародні інтереси. Суперечність національного і глобального визначається як одна з провідних рушійних сил прогресу людства.

В цілому можна погодитись з думкою філософа С. Пролєєва, що «справжній історичний простір для глобалізації відкрився лише в останні 10–15 років», тобто з руйнуванням світової системи соціалізму та біполярності світу, що відкрило можливість формування єдиного всепланетного людства [6, с. 11].

Глобалізаційні процеси створюють умови, при яких держави світу стають більш відкритими, що в свою чергу породжує нові історичні можливості, але й викликає нові загрози та виклики. Однією з найбільш серйозних загроз є кризові явища в світовій економіці, які можуть мати глибокий вплив на економічне благополуччя держав та їх громадян. Посилення негативних зовнішніх впливів на внутрішні процеси в країні також є однією з проблем глобалізації. Це може включати в себе втручання внутрішніх справ держав, економічний тиск, а також поширення ідеологічних впливів. Глобалізація також сприяє поширенню міжнародного тероризму, нелегальній міграції та активізації організованої злочинності через розмивання державних кордонів та полегшення переміщення людей та товарів. Інформаційна залежність є ще однією проблемою, що виникає в умовах глобалізації, коли інформаційний простір стає засобом впливу та маніпуляції, що може впливати на суспільну думку та політичні процеси.

Більшість сучасних дослідників у галузі міжнародних відносин підтримують думку про те, що забезпечення національної безпеки в сучасних умовах неможливе без тісної співпраці з впливовими міжнародними структурами безпеки на різних рівнях – від субрегіонального до глобального. Ще в першому десятилітті ХХ ст. вважалося, що співпраця між країнами та міжнародними організаціями буде ключовим фактором для ефективного протистояння загрозам безпеці та вирішення глобальних проблем, оскільки сприятиме створенню спільних стратегій, обміну інформацією та ресурсами, а також координації дій в разі кризових ситуацій [5, с. 217].

Проте, розв'язання повномасштабної війни Росією проти України і загалом реакція на неї міжнародних організацій поставила під сумнів такі прогнози і рекомендації. Побудовані після закінчення II Світової війни міжнародні інституції, процедури і правила їх функціонування в умовах нових викликів показали свою неефективність. Світ постав перед проблемою переформатування усієї системи міжнародної безпеки, а кожна держава перед розробкою власної безпекової політики.

Якщо реалії національної безпеки впливають на стан безпеки інших країн та міжнародної спільноти в цілому, якщо захист демократії, прав і свобод громадян перетворюється на міжнародну проблему, а питання дієвої протидії агресивній зовнішній політиці держав-членів ООН (і навіть членів Ради безпеки ООН), боротьба з міжнародним тероризмом, організованою злочинністю, нелегальною торгівлею зброєю та наркотиками, потребує верховенства міжнародних норм права над національними, то для цього необхідно

напрацьовувати відповідну законодавчу базу і створювати цілком прозорі правила гри, які мають бути однаковими для всіх суб'єктів міжнародних відносин.

Російсько-українська війна поставила під сумнів попередні наукові висновки і політичні дії. У мирні роки можна було стверджувати, що під впливом геополітичної перебудови, глобалізація призводить до перегляду політики партнерства та альянсів, а приналежність до конкретного регіону втрачає свою попередню важливість, політичні зв'язки формуються на основі спільних інтересів, цінностей та стратегічних переваг [5, с. 217]. Зокрема Е. Гіденс тоді зазначав, що суперечки навколо глобалізації зосереджуються навколо придатності національної держави включатися у ці процеси. Головне питання «чи нації-держави... усе ще потужні, чи ж вони стають в основному неспроможними долучитися до сил, які формують світ?» [2, с. 18].

Аналізуючи економічні процеси, які намітилися під час епідемії COVID-19 і яскраво проявилися після розгортання російсько-української війни, Дж. Спрінгфорд з лондонського Центру європейських реформ указує, що почався процес «деглобалізації», коли відбуватиметься і вже відбувається процес диверсифікації виробництва [7].

Британський дослідник М. Леонард узагалі вважає, що на зміну глобалізації приходить регіоналізація, зазначаючи, що взаємозалежність, яка розглядалася раніше як запобіжник війни, тепер стала джерелом вразливості [9].

Глобальне середовище неминуче впливає на внутрішні умови розвитку кожної держави і Україна – не виключення. Україна почала свій шлях незалежного розвитку з глибокої системної кризи, процес демократичної трансформації українського суспільства потребував, окрім внутрішніх детермінант, зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної стабільності.

Україна після розпаду СРСР зіштовхнулася з необхідністю розбудови державності та національного відродження, включаючи пошук сучасної національної ідентичності. Цей шлях передбачав перехід від статусу імперської периферії до суверенної держави. Зосередження здебільшого на внутрішніх проблемах, довготривалий процес вироблення зовнішньополітичного вектору розвитку призвело до втрати Україною можливості вести активну міжнародну політику та розробити власну ефективну модель поведінки в глобалізованому світі. На міжнародній арені, той, хто не здатний передбачити дії інших гравців, ризикує залишитися поза колом впливових учасників [10, с. 361–388].

Як зауважує Т. Бевз, повномасштабна війна Росії в Україні, яка розпочалася 24 лютого 2022 р., стала новим глобальним викликом, засвідчивши певною мірою кризу глобалізації як процесу економічної, політичної та культурної інтеграції. Нового осмислення набуває у цих умовах вплив глобалізації на формування й утвердження національної ідентичності [1, с. 10].

Як не прикро, але лише агресивна війна Росії проти України, яка висвітлила кризи глобалізації і загрози демократичному транзиту, стала також каталізатором суб'єктивізації України на міжнародній арені та розробки реальної національної безпекової політики.

Сучасне європейське демократичне реформаторство відкриває нові перспективи прогресу не лише для успішних країн Європи, але й для тих, які переживають серйозні кризові випробування і післякризові трансформації, серед яких і Україна. Глобальна орієнтація національної стратегії розвитку стає надзвичайно важливою, оскільки це означає значний поворот від старих, неефективних курсів, спрямованих на збереження застарілих економічних моделей, до переходу на побудову нової, постіндустріальної економіки, що є необхідною складовою глобальної економічної системи.

У новому світовому порядку епохи глобалізації важливо, щоб основні принципи будувалися на гуманістичних цінностях, зокрема, на благополуччі та безпеці кожної людини. Хоча це може здаватися ідеалістичним, проте досягнення цієї мети варто прагнути. Глобальний світовий порядок повинен бути спрямований на забезпечення всім народам світу мирного та процвітаючого співіснування, де кожна людина має можливість розвиватися та реалізовувати свій потенціал, необмежена будь-якими формами дискримінації чи насильства. Як зазначає М. Фесенко, «глобалізація зумовлює зміни у політичній, економічній, соціальній, культурній сферах і змушує політичних діячів переосмислювати майбутні можливості і форми ефективного політичного регулювання та відповідальність за її наслідки» [3, с. 160].

Україна може зайняти належне місце серед країн, що розвиваються на власній інтелектуальній основі, лише якщо вона зможе розробити й реалізувати національну стратегію інтелектуально-інноваційного розвитку, яка буде адаптована до вимог глобалізації і національної безпеки. Сучасність вимагає переходу до нової функції держави – створення умов для більшої реалізації свободи людини, регулювання суспільних взаємин у напрямку суспільної консолідації та сприяння попередженню / подоланню внутрішніх конфліктів. В умовах війни та післявоєнного періоду, які збільшують кількість соціальних протистоянь, питанням національної безпеки стають не лише обороноздатність країни, її суб'єктивність на міжнародній політичній арені, вигідне місце у світовому розподілі праці і ринків, а й вироблення державою ефективної соціальної, гуманітарної політики, реалізація якої сприятиме внутрішній консолідації суспільства.

Нині, коли в умовах гібридної війни агресор активно використовує можливості новітніх засобів масової комунікації, глобальні комунікаційні мережі, одним із важливих завдань національної безпекової політики держави є активне державно-правове регулювання інформаційних процесів, модернізація національного інформаційного законодавства відповідно до актуальних викликів, міжнародного права в інтересах захисту національних інтересів.

Сучасний світ все більше розуміє, що потреби суспільства збільшуються і ресурсів на всіх не вистачить, а отже виникають мотиви щодо різних моделей домінування у світі тієї або іншої потуги. Як слушно зауважує Є. Камінський, «подолання постійної загрози міждержавних протистоянь, конфліктів і воєн бачиться тільки на засадах відмови від самовбивчого курсу на гегемонізм певних держав та нестримне масове споживання без огляду на те, що ресурсний потенціал Землі вичерпується» [4, с. 16].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Загалом можна констатувати, що людство нині вступило у дуже складну епоху свого існування, коли світ одночасно організовується і хаотизується, глобалізується і локалізується, об'єднується і розділяється, співробітничає і воює.

Для Української держави створення системи національної безпеки, що адекватно реагує на масштаби і значення глобалізаційних загроз та викликів, є одним з найважливіших пріоритетів. Це не лише гарантує її виживання та розвиток у світі глобалізації, а й забезпечує її відповідальну участь у міжнародних процесах. Без такої системи Україна може опинитися на периферії світових подій, втрапивши можливість впливати на власний майбутній шлях розвитку. Національний рівень безпеки передбачає посилення внутрішніх спроможностей для протидії глобальним викликам та загрозам. Попри війну, у якій Україна відстоює саму можливість власного існування, держава має дбати про нарощування не лише військово-оборонного потенціалу, а й про гуманітарну сферу: збереження і покращення якості людського капіталу, соціальний захист, зміни системи управління тощо, що

у свою чергу створить умови для інноваційного економічного розвитку. Розробка і реалізація комплексної, послідовної безпекової політики дозволить Україні в майбутньому зайняти гідне місце у глобалізованому світі.

Питання національної безпеки, її чинників у сучасному динамічному світі потребують постійного наукового аналізу, який дозволяє не лише з'ясувати причини проблем, а й прогнозувати можливі шляхи їх подолання, розробки тактики і стратегії розвитку держав / регіонів / світової спільноти.

Список використаної літератури

1. Бевз Т. А. Вплив глобалізації на утвердження національної ідентичності в умовах війни: виклики і загрози. *Українознавство*, 2022. № 3 (84). С. 8–26.
2. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. Київ : Альтерпрес, 2004. 100 с.
3. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за заг. ред. Б. Гуменюка, С. Шергіна. Київ : Університет «Україна», 2009. 508 с.
4. Камінський Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку XXI століття. Київ: Центр вільної преси, 2008. 336 с.
5. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2006 році / Експертна доповідь. Київ: ПП «Інтертехнологія», 2006. 256 с.
6. Пролеєв С. Людство перед викликом глобалізації. Виклик глобалізації: зб. наук. праць. / відп. ред. О. Гомілко. Київ : Стилос, 2001. С. 9–16.
7. Чурікова Н. Як війна, яку розв'язала Росія, перекреслює глобалізацію – оглядачі. URL: <https://www.holosameryky.com/a/rosijska-vijna-perekreslyla-globalizatsiju/6687985.html>.
8. Friedmn L. T. Understnding Globlization: The Lexus nd The Olive tree. N.Y.: Frrr, Strus & Giroux, 2000. 475 p.
9. Leonard M. The Age of Unpeace: How Connectivity Causes Conflict. Bantam Press, 240 p.
10. Szporluk R. Russia, Ukraine, and the Breakup of the Soviet Union. Stanford: Hoover Institution Press, 2000. 437 p.
11. Yamamoto Y. Globalization and Change in the International System. *Japan Review of International Affairs*. 2001. Vol. 15, № 2. P. 87–105.

NATIONAL SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF GLOBAL INSTABILITY

Alla Ruban, Vira Demianenko, Tetiana Priadko

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,

Faculty of Humanitarian Education and Social Technologies, Department of Political Sciences

Sukhomlynskoho str., 30, 08401, Pereiaslav, Ukraine

This article considers the growing influence of globalization processes on national security in the era of informatization and technologization of all aspects of social life. Globalization encompasses not only economic, food, and ecological security, but also national security as the aggregate of all kinds of security including information and military security. The foundation of national security lies in the physical survival of the society, preservation of the country's sovereignty and territorial integrity, a high extent of the state's internal effectiveness and foreign-policy capability in countering various external (global and military) threats, as well as in providing conditions for qualitative development of its human capital.

It is noted that the main contradiction of globalization processes is the opposition between global needs of the world's economic and political development and aspirations of national states to preserve their

own identity and sovereignty. This opposition is revealed in the struggle between the need to be involved in global processes and the desire to preserve national uniqueness, which draws more attention to interaction and cooperation between countries and global actors for the sake of ensuring stability and security at the national, regional, and international levels.

Special attention is paid to the impact of global factors on Ukraine's national security in the conditions of the Russo-Ukrainian war. It is argued that in the era when the world is simultaneously becoming more chaotic and more organized, more globalized and more regionalized, more united and more separated, is cooperating and waging wars, it is among Ukraine's top priorities to create a system of national security capable of responding appropriately to the challenges and threats of globalization. Not only will it guarantee the country's survival and development in the globalized world, but it should also facilitate its responsible participation in global processes. It is important that the national level of security envisages improving the country's inner potential in various aspects (military and defensive, economic, technological and innovative, humanitarian etc.) to counter global and regional challenges and threats.

Key words: globalization, national security, national identity, international organizations, humanitarian policy, Ukraine.